

PAPP LÁSZLÓ

Büntetőjogi dogmatika a Debreceni Ítéltáblán a 20. század első felében

1. A kiegyezést követően helyreállított magyar alkotmányosság lehetővé tette az áprilisi törvények szellemében a polgári államberendezkedés kiépítését, és jogrendszerünk polgári értelemben vett átalakítását.¹ Jogrendszerünk 19. századi modernizációs törekvését két tényező hatotta át. *Egyrészt* a neoabszolutizmus időszakában bevezetett – mértékekkel haladóbb – osztrák jogot az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok nagyrészt elvetették, azonban az osztrák jog a magyar bírói gyakorlatban számos helyen tovább élt, így annak hatása a kiegyezést követően is megfigyelhető. *Másrészt* az egyes jogterületek kodifikációja eltérő ütemben haladt, így a büntető és anyagi magánjogot átfogó kódexek sem egy időben készültek el.

A modern büntetőjog tekintetében mindez az 1878:V. tc-ben – továbbiakban Csemegi-kódex – és az 1896:XXXIII. tc-ben nyilvánult meg. A Csemegi-kódex, mint az első magyar kodifikált büntetőtörvénykönyv a 19. század tendenciáinak megfelelően, egy modern jogalkotási termék, amely az idők próbáját is kiállta, hiszen az általános része 1950-ig, míg a különös része 1961-ig volt hatályban.

Csemegi Károlynak, mint kodifikátornak a 19. század meghatározó büntetőjogi irányzatainak a sodrában kellett döntenie és érvelnie a kódex fő irányvonalát illetően. A jogalkotó végül a klasszikus büntetőjogi irányzat mellett döntve, a korabeli jogalkotás német orientációjához igazodva, határozta meg a törvény főbb alapelveit. A büntetőjogi irányzatok determinálják a törvény alapelveit, s azok által a tételes rendelkezések fényében a gyakorlatban is kifejezésre jutnak.² A klasszikus büntetőjogi irányzat tettebüntetőjogi szemléleten alapul, amely értelmében a büntetőjogi felelősség középpontjában az elkövetett cselekmény állt. Ez a szemlélet tehát az elkövetett cselekményre, – amely tevés vagy mulasztás is lehet – mint a külvilágban bekövetkezett változásra, és elsősorban nem az elkövető alany oldalára

¹Az áprilisi törvények angol és magyar nyelvű szövegváltozatát kommentárral ellátva, lásd bővebben: VARGA NORBERT: *Reformtörvények Magyarországon 1848-ban = The Acts of 1848 in Hungary*. Szeged, 2012.

²Vö.: P. SZABÓ BÉLA: Bernolák Nándor, az I. büntető novella egyik kodifikátora és kommentátora. *Jogtörténeti Szemle* (2008) 4. sz. 12–20.; MEZEY BARNA: Ami az I. büntető novellából kimaradt. *Jogtörténeti Szemle* (2008) 4. sz. 34–40; MADAI SÁNDOR: A család tényállása a Csemegi-kódex és az I. Büntető novella tükrében. *Jogtörténeti Szemle* (2008) 4. sz. 21–28.

helyezte a hangsúlyt.³ Mindez a kódex egész rendszerén következetesen érvényesült, hiszen már az általános rész is rögzíti, hogy „*büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, amelyet a törvény annak nyilvánít.*”⁴

Ebből adódóan a klasszikus iskola tanaira épülő kódex merev dogmatikai irányvonalat képviselt, amelyet keletkezésekor nem készítették fel azokra a 20. századi kihívásokra, amelyekkel Európa valamennyi államának szembe kellett néznie.

A tanulmány a továbbiakban a Debreceni Ítéltábla két világháború közötti peranyaga alapján tárja fel azokat a körülményeket, amelyek hozzájárultak a kódex merev rendszerének a lazításához. A 20. század második évtizedeihez érve a büntető ítélkezési gyakorlatban a korábbi évtizedekhez képest változás következett be. A két világháború közötti ítélkezési gyakorlatot megvizsgálva megállapítható, hogy az „*következtelenül következetes*” volt. Következtelen, mert a Csemegi-kódexben meghatározott büntetési nemektől és tételektől – még a középértékű büntetékiszabást alapul véve is – a ténylegesen kiszabott büntetés jelentős mértékben eltérnek. Azonban következetes is, mert az eltérést minden esetben ugyanolyan logika alapján tanúsítja a bíróság. Az említett ítélkezési gyakorlat okát *egyrészt* a korszak sajátos történelmi okaiban (szociológiai körülmények), *másrészt* a jogtudományban bekövetkezett változásban látom.

2. A korszak sajátosságából eredő körülmények azon történelmi események összejátszása, amelyek alapjaiban határozzák meg a '20-as évek társadalmi, gazdasági helyzetét Magyarországon. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békeszerződés súlyos gazdasági, társadalmi krízist okozott. Ezt fokozta az I. Népköztársaság és Tanácsköztársaság alatti vörös-, illetve fehérterror, továbbá a világháború kriminalitásra gyakorolt hatása. A háború kezdetben mindig kedvezően hat a bűnözésre, majd az idő előrehaladtával eléri a békeidőbeli szintet. Hosszan elhúzódó háború pedig kifejezetten kedvezőtlen, amelynek negatív hatása a háború utáni években is érzékelhető.⁵ Ennek oka a háború gazdasági szférára gyakorolt hatása, amely miatt a gazdaság eltorzul, az élelmiszerellátás akadozik, ami önmagában csökkenti a társadalom kriminális csábításokkal szembeni ellenálló képességét. Ezt támasztják alá a korszakból származó statisztikai adatok is, melyek szerint az élet elleni bűncselekmények száma 1921-ben 170, 1922-ben 188, 1923-ban 213, 1924-ben 227, 1925-ben 209, 1926-ban 184 db volt.⁶ Ezek alapján megfigyelhető, hogy az 1923 és 1924-es években volt legmagasabb a kriminalitás, a háború kriminális hatása ekkor vetült ki igazán a társadalomra. Mindezekén túl a bűnözési hajlandóságot a kulturális, vallási tényezők és a műveltség is befolyásolta. Általánosságban elfogadható, hogy a magasabb iskolai végzettség könnyebb megélhetést biztosít, így e körben alacsonyabb a kriminalitás. Ezzel szemben

³Ezzel ellentétben a korábbi – 1843. évi törvényjavaslat – nem a cselekményre, hanem a cselekvésre helyezte a hangsúlyt.

⁴1878:V. tc. 1. §.

⁵HACKER ERVIN: *Háború hatása a kriminalitásra*. Miskolc, 1940. 1.

⁶Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam 27–30. k. (1919–1922), Bp., 1925. 240–259.; uo. 31–33. kötet (1923–1925) Bp., 1927. 305–331; uo. 34. k. (1926), Bp., 1928. 283–296.

Magyarországon azt tapasztaljuk, hogy a tárgyalt korszakban az írni-olvasni tudók körében magasabb a bűnözési hajlam, mint az analfabéták körében. Mindez azzal magyarázható, hogy a kisebb kriminalitású nők között kisebb az írni-olvasni tudók aránya is.

A korszak sajátosságai mellett a jogtudományban bekövetkezett szemléletbeli változás is hatással volt a jogalkalmazásra. A 20. század elején hazánkban is egyre nagyobb teret hódított a pozitivista illetve közvetítő irányzat, mely a kódex tettbüntetőjogi szemléletével több ponton ellentétes is volt. A szemléletbeli változás részben nyomon követhető a kódex novelláris módosításaiban is, azonban azok azt nem felülírták, pusztán csak kiegészítették, és a törvény hiányosságait pótolták. Ez a kettősség eredményezte a „következetlenül következetes” ítélkezési gyakorlatot, amely a *bűnösség* és a *büntetéskiszabás elvein* keresztül érvényesült a legszemléletesebben.

3. A bűnösség a bűncselekmény egyik fogalmi eleme, amely az elkövető szubjektuma és a kívülvilágban bekövetkező változás közötti okozati összefüggés kifejezésére irányul. Attól függően, hogy ez az okozati összefüggés mennyire szoros, megkülönböztetjük a bűnösség két alakzatát: a szándékosságot és a gondatlanságot. Mindez a korabeli felfogás értelmében azt jelentette, hogy szándékosan követi el a bűncselekményt az, akinek tudata átfogja a véghezviteli magatartás kifejtésekor a tényállás jogellenességi elemeihez tartozó körülményeket. Míg gondatlanul követi el a bűncselekményt az, aki nem fejtette ki a tőle elvárható gondosságot, amivel a bűncselekmény megelőzhető lett volna. Ebből adódóan a szándékosság súlyosabban, míg a gondatlanság enyhébben ítéendő meg. Mindezt a jogalkotó is érvényre jutatta, ami a kódex felépítésében két értelemben figyelhető meg. *Egyrészt* a büntett csak szándékos lehet, – ebből adódóan büntetett gondatlanul elkövetni nem lehet – *másrészt* a gondatlanul elkövetett vétség is csak akkor büntethető, ha a gondatlan elkövetést a törvény kifejezetten büntetni rendeli. Azt azonban, hogy mit értünk szándékosság vagy gondatlanság alatt, a Btk nem határozta meg, annak kimunkálása a jogtudományra és a bírói gyakorlatra hárult.

Tekintettel a dogmatikai változásokra, mindez a bűnösség alakulása kapcsán két síkon is jelentkezett. *Egyrészt* a törvény rendelkezésein túl a gondatlan elkövetést a bíróságok is enyhébben ítélték meg. Az élet elleni bűncselekmények körében mindez a cselekménnyel okozott kár vagy veszély „háttérbe szorításával” járhatott.⁷ Ugyanis a gondatlanságból elkövetett vétségeknél, különösen ha az halállal járt, a cselekménnyel vagy mulasztással okozott kár ugyanaz volt mint a szándékos emberölésnél. Ezt azonban rendre jelentősen háttérbe szorította az elkövető alanyi bűnösségének csekély súlya.⁸ Ezen túl a gondatlan alakzatot maga a kódex egy kivételtől eltekintve tovább nem bontotta ki, azonban az ítélkezési gyakorlat

⁷Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú Bihar Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL HBML) VII. 2/b. 35. d. 2077/1921.

⁸FINKEY FERENC: *Szemelvények kisebb szakdolgozataimból 1890–1940.* Bp., 1940. 14.

különbséget tett a gondatlanság egyes alakzatai között.⁹ Másrészt a bűnösség mindkét alakzatának további kibontása az elkövetői szubjektum egyes mozzanataira vezethető vissza.

A bűnösség leglazább alakzata értelmében az elkövető magatartása jogellenességét azért nem ismerte fel, mert nem járt el kellő körültekintéssel (hanyag gondatlanság).¹⁰ Ettől szorosabb kapcsolatot feltételez a tudatos gondatlanság, amely értelmében az elkövető tisztában van magatartása jogellenességével, azonban könnyelműen bízik a káros eredmény elmaradásában. (tudatos gondatlanság).¹¹ Ebből következik, hogy szándékosságról csak akkor beszélhetünk, ha az elkövető akarata kifejezetten kiterjedt a káros eredmény bekövetkezésére. Amennyiben ezt kívánta is, akkor egyenes szándékról, amennyiben nem kívánta csak belenyugodott, akkor eshetőleg szándékról beszélünk. A Csemegi-kódex nem értékelte a szándékosság két alakzata közötti különbséget, így az összes bűncselekmény – kivéve azok, amelyek csak gondatlanul követhetőek el – akár eshetőleges szándékkal is megvalósítható volt. Ez alól kivételt az emberölés tényállásai jelentettek, ahol a jogalkotó külön tényállásban szabályozta a szándékos (eshetőleges) emberölést, és a gyilkosságot. Ez utóbbi az előre megfontolt szándékból (egyesen) elkövetett emberölést jelentette. Így a két tényállás között az elkövető, a sértett, az elkövetési magatartás, de még az eredmény is azonos volt. Különbséget – a büntetési tételen túl – csak az előre megfontoltságban látunk.

Ennek súlyosabb értékelése az emberölés kapcsán nem újkeletű, hiszen a rendi büntetőjogunk is ismerte a gonoszszággal, előre megfontoltan elkövetett ún. praemediált emberölést (homicidium ex praeconcepta malitia).¹² aminek sajátossága, hogy az elkövető tettét előre elhatározza és meg is fontolja.

*H. Mihály két testvérével, édesanyjával és nagymamájával lakott együtt. A vádlott azt szerette volna, hogy a közös lakásuknak a sértettekre eső tulajdoni hányadát megvásárolja, és így külön családot tud alapítani. Földjüket pedig közösen művelik. A sértettek ebbe nem egyeztek bele, ami hónapokon át tartó veszekedéshez vezetett. A viták következtében a kapcsolat a vádlott és a sértettek között megromlott, majd odáig fajult, hogy a vádlott nagymamáját és két testvérét, a ház, illetve a föld megszerzése végett megölte.*¹³

A perbeli tényállás szerint az elkövető a tettét előre elhatározta, hiszen az elkövetésre irányuló szándék és a tényleges kivitelezés között elegendő idő telt el. A korabeli irodalomban is komoly vitára adott okot annak az eldöntése, hogy pontosan mennyi idő elteltére van szükség az előre megfontoltság megállapításához. Finkey

⁹A gondatlanság speciális alakzatai közzé tartozott az az eset, ha a halál az azt okozónak hivatalában, tudományában, iparágában vagy foglalkozásában való járatlanságából vagy hanyagságából eredt.

¹⁰A szakirodalomban mindez távoli vétkességként (culpa remota) jelentkezett. Vö.: SCHNEIDER ALADÁR: *A büntetőjog általános tanai*, Bp., 1888. 149.

¹¹A szakirodalomban mindez közeli vétkességként (culpa proxima) jelentkezett. Uo. 147.

¹²Vö.: 1486:LI. tc. A 19. századi törvényhozásokra általánosan jellemző a praemediált és nem praemediált emberölések közötti különbségtétel. Vö.: 1872. évi német birodalmi büntetőtörvénykönyv 211. §.

¹³MNL HBML VII. 2/b. 38. d. BII. 2937/1924.

szerint az elhatározáshoz szükséges idő személyenként változik, de semmiképpen sem szükséges több nap.¹⁴ A Kúria még tovább ment, mikor kimondta, hogy a „[...] az elkövetésre használt fegyver beszerzése és a tett elkövetése között lefolyt jelentékenyebb időtartam[.]” elegendő az átgondoltság megvalósításához.¹⁵ Fontos kiemelni, hogy az időmúlásnak az akarat és a tényleges kivitelezés között, csak akkor van jelentősége, ha az akarat megegyezik a tényleges kivitelezéssel. Így „a vádlott férj szándéka akkor, amikor a pisztolyt magához vette és H. P. lakásán tartózkodó nejéhez elment, nem határozottan és egyenesen neje megölésére, hanem első sorban kibékítésére volt irányozva, és azon esetre, ha a kiengesztelés nem sikerül, tehát <in eventum> lebegett előtte a gondolat, hogy nejét megöli.¹⁶” A perbeli tényállás értelmében ez az az akarat egyező volt és a hónapokon át tartó veszekedés mindenképpen kellő időnek minősíthető. Ahhoz azonban, hogy az emberölés gyilkosságnak minősüljön, nem elég az, hogy az elkövető tettét előre elhatározza, hanem a megfontolás is szükséges.¹⁷ A megfontoltságot a fent említett ügyben két tényező is igazolta. Egyrészt a vádlott az elkövetés előtti éjjel azt mondta barátjának, hogy S. J-nél lesz az elkövetés éjszakáján, azaz alibit szerzett magának. Másrészt tettét álcázni próbálta azzal, hogy az elkövetés eszközeit elrejtette, és a lakásban lévő ruhákat szétdobálta, illetve az ajtót felfeszítette, hogy a cselekmény rablásnak tűnjön.

Mindezek alapján általánosságban megállapítható, hogy a két világháború közötti ítélezési gyakorlat alapján az előre megfontoltságot a tervszerűség,¹⁸ higgadt, hidegvérű végrehajtás¹⁹ jellemzi, ahol az akarat megszületése és a kivitelezés között egy minimális időtartamnak kellett eltelnie.

Sajátosan alakul a bűnösség kérdése több személy által akarategységben elkövetett bűncselekmény során. Ilyen esetben mérvadó, hogy a felek akaratára mire terjed ki, de jelentősége lehet annak is, hogy akaratuk következtében milyen magatartást fejtettek ki. Mindez valójában a tettesség-részesség elhatárolását jelenti a bűnösség alapján. Nem vet fel különösebb értelmezési problémát az az eset, amikor az elkövetők akarategységben ugyanazt az elkövetési magatartást fejtik ki. Ilyenkor minden elkövető ugyanazon bűncselekményért vonható felelősségre.²⁰

¹⁴ FINKEY FERENC : *A magyar büntetőjog tankönyve*. Bp., 1914. 197.

¹⁵ C. 1891/1500. EDVI ILLÉS KÁROLY (szerk): Grill-féle döntvénytár. Bp., 1905, 438.

¹⁶ C. 1881/7204. Uo. 455.

¹⁷ ANGAL-ISAÁK: *Büntetőtörvénykönyv I.* Bp., 1941. 281.

¹⁸ „A vádlott többek társaságában feküdt le, s megvárta míg ezek elaludnak s ezáltal biztosította magát az iránt, hogy áldozatát védtelen állapotban találja [...] Továbbá előre bizonyítékot akart biztosítani magának a végzetes éjjel való holléte igazolása iránt” C. 1882/144. Grill-féle döntvénytár. Bp., 1905, 438.

¹⁹ „[...] igaz, hogy I. r. vádlott a kocsmából hazőjve némileg ittas állapotban volt, akkor amikor a mérget férje ételébe keverte, az is igaz, hogy a férje korholó szavai hatására követte el a cselekményt. Tekintettel azonban arra a kitartásra, mellyel I. r. vádlott hetekig tartó rábeszéléssel II. r. vádlottat a mérge beszerzésére rávette [...] az előre megfontolt szándék kétségtelen.” C. 1896/4710. Grill-féle döntvénytár. Bp., 1905, 438.

²⁰ Ez nem jelenti azt, hogy a büntetésük is azonos esz, hiszen a büntetés mértékét az enyhítő és súlyosbító körülmények is befolyásolják.

*Leflér és társai, illetve a sértett között közös italozás és mulatozás közepette nézeteltérés támadt, ami tettegességgig fajult. A támadók négyen voltak, és dulakodás közben a sértettet többször megütötték, aki így a földre került. Majd miután felállt egy baltával mellbe vágta, és egy lovat hoztak. Ezt követően a sértett hóna alá egy kötelet tettek, az a hámhöz rögzítették és kb. 270 lépésnyire lévő házához elvontatták. Több orvosszakértő egybehangzó véleménye alapján a sértett halálát ezen cselekmények okozták, különösen a mellkason elszenvedettek.*²¹

A perbeli tényállás alapján az elkövetők szándékegységben ugyanazt a magatartást fejtették ki, így társtetteségben ugyanazon bűncselekményért voltak felelősségre vonhatóak.

Más a helyzet akkor, amikor a felek akarategysége megvan, de az egyik fél tevékenysége nem konkrétan az elkövetési magatartás kifejtésére irányul.

*H. Józsefnek F. Verától született Sándor nevű gyermekük. Kapcsolatuk megromlott, így a felek külön éltek, de a férfi tartásdíjat fizetett. Időközben a férfi megismerkedett Gy. Erzsébettel (15-16 éves), akivel szerelmi viszonyt alakított ki. A vádlottak közösen tervezték el a gyermek megölését azért, hogy a tartásdíj fizetése alól mentesüljenek.*²²

A gyermeket 30-40 db kockacukor nagyságú lúgkövel ették meg, azonban magát az elkövetési magatartást ténylegesen a nő fejtette ki. A bizonyítási eljárás során a bíróság megállapította, hogy az elkövetési magatartás ötlete, legalábbis a megvalósítás tekintetében a férfitől eredt.²³ Azonban az elkövetés tényleges kivitelezését a nő végezte, így a férfi felbujtónak (részes) minősült, hiszen az ő magatartásának következtében – kijelentései, a terv kidolgozása – alakult ki a nőben az elkövetésre irányuló szándék. A bíróság a férfit gyilkosság büntetetté váló felbujtásban találta bűnösnek. Mindez némileg ellentmond a Kúria 1914. július 14-ei elvi állásfoglalásának, mely értelmében gyilkoságnál az előre megfontolt szándék a részesre ki nem terjedő körülmény. Nem ellentmondó az ítélet, ha elfogadjuk, hogy a szándék oszthatatlan és személyes körülmény, így a tettes előre megfontolt szándéka a részesre nem terjed ki, azonban nem is zárható ki az sem, hogy a részesnél az előre megfontoltság önállóan is jelentkezzen. Ebből adódóan a kúriai állásfoglalástól való eltérést az ítéltábla a férfi személyéből fakadó okból vezette le.

Szintén sajátosan alakul a bűnösség megítélése az erős felindulásban elkövetett emberölés esetén.²⁴ Amikor a vádlottak az eljárás során erős felindulásra

²¹MNL HBML VII. 2/b. 43. d. 497/70/1924.

²²MNL HBML VII. 2/b. 43. d. 921/47/1924.

²³Érdekesség, hogy a bizonyítás során a bíróság kulcsfontosságú szerepet tulajdonított annak a tanuvallomásnak, mely szerint egy alkalommal a férfi azt mondta a gyermekéről, hogy „bár meghalna, de nem viszi el azt az Isten se.”

²⁴1878:V. tc. 281. § „Ha a szándéka tettesnek erős felindulásában keletkezett és rögtön végre is hajtott: az emberölés tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő. Ha pedig az erős felindulást az okozta, hogy a megölt személy a tettest vagy hozzátartozóit jogtalanul súlyosan bántalmazta, vagy megsértette, az emberölés ezen felindulásban rögtön végre is hajtott: a büntetés öt évig terjedhető börtön leendő”

hivatkoztak, akkor valójában a bűnösségük fokán próbáltak enyhíteni.²⁵ Az erős felindulás az ingerültségnek és lelki izgalomnak egy olyan magas foka, amely elhomályosítja (beszűkíti) a tudatot és ezáltal az elkövető nem tud szabadon mérlegelni. Ebből adódóan az erős felindulásban elkövetett emberölést a jogalkotó is enyhébben ítélte meg.²⁶ Jogszabályból eredő további enyhítő körülmény, ha az erős felindulást az okozta, hogy a sértett az elkövetőt vagy annak hozzátartozóját bántalmazta, kivéve, ha a „*bántalmazás semmi féle testi nyomot nem hagy.*”²⁷ A 281. § szó szerinti értelmezésénél fogva nem zárható ki, hogy az erős felindulást kiváltó ok abban keresendő, hogy a sértett az elkövető vagyona ellen intéz támadást. Az irodalom ebben a kérdésben nem volt egységes, azonban a gyakorlatban találunk rá példát. A Nyíregyházi Törvényszék egy csutkagomolya ellen intézett jogtalan támadást alapos oknak találta az erős felindulás megállapításához, pedig az nem is a vádlott tulajdonában volt, ő csak őrizte. Az ítéletábra a minősítést fenntartotta, azonban a büntetéskiszabás során nem ítélte olyan nyomatékos enyhítő körülménynak. Az erős felindulásra való hivatkozás további érdekessége, hogy az oknak a sértett személyében kell gyökereznie.

*Sz. Lászlóné egy zsinorral folytotta meg édesanyját és hogy titkolja tettét önakasztásnak álcázta.*²⁸

A törvényszék nem találta megalapozottnak az erős felindulást, mivel a vádlott először lefeküdt, és csak utána követte el a bűncselekményt, azaz volt ideje átgondolni. Az ítéletábra is hasonló eredményre jutott, azonban más érvelés által. Az ítéletábra az erős felindulás megállapítása során mindig az elkövetés valamennyi körülményeit vizsgálta. Jelen esetben a zsinór, mint elkövetési tárgy volt az, amely kizárta az erős felindulás lehetőségét. Ez az állapot elhomályosítja a tudatot, ezért az elkövető nem gondolkozik, és nem is gondolkozhat azon, hogy mivel követi el a bűncselekményt. A bíróság érvelése szerint, ha a vádlott tényleg erős felindulásban lett volna, akkor valószínűleg pusztá kézzel folytja meg édesanyját.²⁹

4. A következtetlenül következetes ítélkezési gyakorlat a bűnösség sajátos megítélése mellett a büntetéskiszabás elveiben is nyomon követhető. A büntetés kiszabása során kulcsfontosságú, hogy miért büntet a bíró és mi alapján mérlegel. Ezekre a kérdésekre adnak választ a büntetési elméletek, melyek két fő áramlat mentén jellemezhetőek: *megtorlási elmélet* és a *célbüntetési elmélet*.

A klasszikus iskola tanai szerint – amelyre a kódex is épül – a büntetés célja a proporcionális megtorlás.³⁰ Ez az elmélet azonban tisztán csak ott alkalmazható,

²⁵MNL HBML VII. 2/b. 34. d. 2218/1921.; 2826/1921.; 36. d. 1150/1922.; 964/1922.; 42. d. 2324/1923.

²⁶BALÁS ELEMÉR: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Bp., 1901. 95.

²⁷KAUTZ GUSZTÁV: *A magyar büntetőjog gyakorlati kézikönyve*. Bp., 1927. 514.

²⁸MNL HBML VII. 2/b. 42. d. 2368/1923.

²⁹Hasonló érvelés: MNL HBML VII. 2/b. 34. d. 2826/1921., 2218/1921.

³⁰A büntetés céljáról lásd bővebben: SIPOS FERENC: *A büntetés céljának változásai a magyar büntető anyagi jogban a Csemegi-kódextől az 1978.évi IV. törvényig*, P. Szabó Béla, Szemesi

ahol a büntetés egyenlő bűncselekménnyel okozott hátránnyal (malum). Jelen esetben a kérdés azt jelentené, hogy ha valaki megöl/súlyosan bántalmaz valakit, akkor az ő halála igazságos megtorlás-e? A középkori büntetőjogra jellemző puritanizmus a 20. század modern felfogásában így nyilván nem értelmezhető, ezért a megtorlási elv a modern büntetőjogban valójában azt jelenti, hogy a büntetésnek azt az értékét kell megkeresni, amely a bűncselekménnyel okozott kárnak leginkább megfelel.³¹ Az emberölés esetén a tisztán megtorló elv alkalmazásának további akadálya, hogy maga a szemlélet nép eredetű. A középkori, de még a 19-20. századi társadalmi felfogás szerint az emberölés „méltó” büntetése a halálbüntetés. A megtorló elv értelmében a bűncselekmény eredményét kell megbosszulnia a büntetésnek és nem magát a bűncselekményt, amely önmagában nem tenné lehetővé a bűnösség érvényre juttatását a büntetéskiszabás során. Ezt a bírói gyakorlat kezdetben úgy hidalta át, hogy szubjektív elemeket, különösen a motívumot is hangsúlyosabban kezdte értékelni. A célbüntetési elmélet értelmében a büntetés akkor elfogadható, ha valamilyen haszonnal jár, ami a megelőzésben ölt testet. E prevenció lehet generális és speciális is, mely utóbbi alatt az elkövetőre személyére szabott, és általában határozatlan tartalmú büntetéseket értjük. Csemegi Károly a kódex megalkotásakor úgy nyilatkozott, hogy „*sem az abszolút, sem a relatív teória, sem az erkölcsi igazság elve magában, s így nem is egyedül a bűnhődés, de nem is magában a hasznosság [...], sem egyike ama külön-külön céloknak melyek a relatív elméletek kizárólagos célja*”³² nem szolgálhat a büntetés céljául.³³ Ebből adódóan a büntetés kiszabása során kizárólag egyik elméletre támaszkodni nem lehet, amelyet Finkey Ferenc úgy értelmezett, hogy a cél az igazságos represszió és a céltudatos prevenció.³⁴

A relatív büntetési rendszer értelmében a törvény által biztosított keretek között a bíróságnak az enyhítő és súlyosbító körülmények figyelembevételével szabja ki a büntetést. E körülményeket azonban a kódex nem sorolta fel, így azok kimunkálása az ítélkezési gyakorlat feladata volt.³⁵ A büntetéskiszabásához segítségül egyedül a Kúria 1885/49. számú döntvénye nyújthatott segítséget, amely meghatározta az ún. középértékű büntetéskiszabást. Ennek értelmében, ha sem súlyosbító sem pedig enyhítő körülmény nem áll fenn, akkor a normális büntetés a középértékű pontján lévő büntetés. Ezt a büntetési nem általános minimumából és a konkrét tényállásban előírt büntetési tétel maximumából számítják ki úgy, hogy a speciális minimum és maximum középpontjához hozzáadják a speciális és általános minimum közötti

Sándor (szerk): *Profectus in Litteris* 3, Debrecen, 249–256; SIPOS FERENC: Determinizmus-indeterminizmus-predestinatio. *Jogelméleti Szemle*, (2011) 2. sz. 1.

³¹HELLER ERIK: *Adalékok a büntetéskiszabás alapvető kérdéseihez*. Bp., 1914, 174.

³²Az 1875. évi augusztus hó 28-án hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai. V. k. Bp., 1876. 141. 200. sz.

³³Az abszolút büntetési elméletéről lásd bővebben: SIPOS FERENC: A abszolút büntetési elméletek. *Profectus in Litteris* 4. Szerk.: P. Szabó Béla, Szemesi Sándor. Debrecen, 2012, 197–204.

³⁴FINKEY FERENC: *Büntetési rendszerünk egyszerűsítése*. Bp., 1904. 14.

³⁵FINKEY FERENC: Motívumok értékelése a legújabb büntető törvényjavaslatokban. *Jogászegyleti Értekezések*, (1910) 10. f. 475.

különbséget.³⁶ Ez a közép mérték az, amelyhez képest az enyhítő és súlyosbító körülmények alapján a bíró a speciális minimum vagy maximum felé elmozdulhat.³⁷

A hirtelen harag (erős felindulás) gyakran szerepelt az enyhítő körülmények között. Így a vádlott esetében enyhítő körülményként értékelte a bíróság azt, hogy a hirtelen haragot az váltotta ki, hogy a sértett többször lopott, de utolsó alkalommal rajtakapták.³⁸ A hirtelen haraghoz tartalmilag hasonló enyhítő körülmény volt a szóváltás következtében történő erős felindulás.³⁹

A két leggyakrabban előforduló enyhítő körülmény a büntetlen előélet⁴⁰ és a vádlott beismerő vallomása⁴¹ volt. Ezek kívül a bíróság több esetben is enyhítő körülménynek minősített, olyan körülményeket, amelyek a klasszikus iskola tanaitól való elszakadásra utalnak.

*A vádlottak egy lakodalom alkalmával a mulatozók között felismerték régi haragosaikat, akikre szóváltás után rátámadtak. H. Márton egy késsel többször is megszúrta az egyik sértettet, H. Imre pedig először a szétválasztás, később pedig testvére megsegítése céljából avatkozott be.*⁴²

A bíróság enyhítő körülményként értékelte, hogy a vádlott maga is megsérült, továbbá azt, hogy lakodalom volt, s így mindenki sokat ivott.⁴³ Az alkoholfogyasztás megítélésében a 20. század első évtizedeiben ment végbe jelentős változás, s a bírói gyakorlat egyöntetű abban, hogy az alkoholfogyasztás következtében beállott tudatzavar, nem azonos a tudat teljes hiányával, így azt büntethetőséget kizáró okként értelmezni nem lehet. Ez azonban az említett példák alapján nem jelentette azt, hogy a '20-as években a bíróság enyhítő körülményként ne vegye figyelembe. A beszámítási képesség kérdéséhez kapcsolódó enyhítő körülmény a vádlott gyenge ítélőképessége vagy fogyatékossága;⁴⁴ társadalmi állása alapján pedig a nagycsalád⁴⁵ és az alacsony iskolázottság⁴⁶ is figyelembe vehető volt.

Általánosságban elmondható, hogy a bíróság az enyhítő körülmények jelentős részénél a vádlott alanyi oldalát értékelte, s ezáltal következetesen, de mégis a kódex tételes rendelkezéseinek lazítva járt el a büntetéskiszabás során.

Bár közel sem annyira nyomatékosan, de a súlyosbító körülmények értékelése során is felfedezhetjük a klasszikus iskola elképzeléseitől való távolodást, ugyanis

³⁶Lásd bővebben: MEZEY BARNA: Bűnözés és Büntetés végrehajtási jog a századfordulón. Jogalkotás és jogalkalmazás egyes kérdései Magyarországon a 19–20. században. Szerk.: Kovács Kálmán. Bp., 1986. 117.

³⁷VÁMBÉRY RUSZTEM: A büntetőjog. Bp., 1913. 148.

³⁸MNL HBML VII. 2/b. 35. d. 359/1922.

³⁹Uo. VII. 2/b. 34. d. 1307/1920.; 36. d. 1150/1922.; 42. d. 2324/1923.

⁴⁰Uo. VII. 2/b. 34. d. 2218/1921.; 42. d. 2324/1923.; 44. d. 657/1925.

⁴¹Uo. VII. 2/b. 32. d. 3490/1922.; 36. d. 366/1922.; 38. d. 2937/1924.; 43. d. 497/1924.

⁴²Uo. VII. 2/b. 34. d. 2218/1921.

⁴³Hasonló ítélet: MNL HBML VII. 2/b. 34. d. 2826/1921.

⁴⁴MNL HBML VII. 2/b. 42. d. 2368/1923.

⁴⁵Uo. VII. 2/b. 35. d. 359/1922.

⁴⁶Uo. VII. 2/b. 36. d. 366/1922.

azokat a bíróság a legtöbb esetben az elkövetési magatartásból vagy a vádlott és a sértett viszonyából vezette le. Az elkövetési magatartáshoz kapcsolódó súlyosbító körülmény lehetett tipikusan, ha a vádlott a bűncselekményt késsel vagy szúró vágó eszközzel,⁴⁷ pisztollyal,⁴⁸ vasvillával, baltával,⁴⁹ vagy mérgező anyag⁵⁰ felhasználásával követte el. Az elkövető és a sértett viszonyát egyrészt a jogalkotó is értékeli, másrészt a bíróság is. Az utóbbi esetben egyrészt a gyermek-szülő közötti kötelék szétzúzásához szükséges erkölcsi romlottságot, illetve aljas célképzetet értékelte a bíróság a vádlott terhére. Másrészt pedig az elkövető züllött, erkölcstelen életmódját is értékelte a bíróság.⁵¹

Összességében megállapítható, hogy a klasszikus iskola merev tanaira épülő Csemegi-kódex, a 20. században irányadó új büntetőjogi irányzatok fényében érvényesült. Mindez az ítélkezésben egy olyan „következetlenül következetes” ítélkezési gyakorlatot eredményezett, amelyben a bíróság a korábbinál nagyobb hangsúlyt fektetett az elkövető alanyi oldalának értékelésére.

⁴⁷Uo. VII. 2/b. 34. d. 2218/1921.

⁴⁸MNL HBML VII. 2/b. 34. d. 643/1923.; 36. d. 964/1922., 366/1922.

⁴⁹Uo. VII. 2/b. 43. d. 497/1924.

⁵⁰Uo. VII. 2/b. 43. d. 921/1924.; 295/1924.

⁵¹Uo. VII. 2/b. 36. d. 964/1922.; 43. d. 921/1924.